

René Does – Hoofdredacteur Prospekt

Lezing hoger onderwijs Nuffic-congres Utrecht d.d. 25 september 2007

Meneer de ambassadeur, dames en heren, het Russische hoger onderwijs heeft de afgelopen jaren een snelle groei doorgemaakt. Na de crisisjaren negentig van de vorige eeuw, toen het volgen van onderwijs nauwelijks meer aanzien genoot en het meest prestigieuze beroep voor meisjes valutaprostituee was en voor jongens maffioos, heeft de economische vooruitgang en de herwonnen maatschappelijke stabiliteit onder Poetin ouders en hun kinderen er weer van doordrongen dat de beste voorbereiding op de toekomst en een voorwaarde voor slagen op de arbeidsmarkt een goede, liefst hogere opleiding is. De vraag is echter of de snelle kwantitatieve groei vergezeld ging van een kwalitatieve sprong vooruit. Is de kwantitatieve groei van de afgelopen jaren ook een effectieve en nuttige groei geweest? Deze vraag zal als een rode draad door mijn bijdrage aan dit congres lopen, die een korte stand van zaken in het hedendaagse Russische hoger onderwijs wil geven.

Eerst even een indruk van de snelle kwantitatieve groei van de afgelopen jaren. Groei aantal studenten: van ruim 2,5 miljoen in het midden van de jaren negentig naar ruim 7 miljoen in het studiejaar 2005-2006 – hiervan zes miljoen op staatsinstellingen en ruim één miljoen op niet-staatsinstellingen – hou hierbij rekening dat ruim drie miljoen studenten afstandsonderwijs volgen – dat laatste hoge cijfer toont aan dat het volgen van hoger onderwijs in belangrijke mate een ‘jacht op een diploma’ is – groei aantal hoger onderwijsinstellingen: van 514 in het jaar 1990-1991 naar 1086 in het jaar 2005-2006 – in dat laatste aantal zitten ruim 400 private (‘commerciële’) instellingen – verder is het de laatste jaren praktijk dat studenten en ouders tweederde van de totale uitgaven aan hoger onderwijs in Rusland voor hun eigen rekening nemen – 3,7 % van het bbp zijn overheidsuitgaven voor de hele onderwijssector (ruim één biljoen roebel in 2006, ofwel ongeveer 25 miljard euro) en dit cijfer is 1 % voor het hoger onderwijs (ongeveer 7,5 miljard euro).

De gewenste kwalitatieve vooruitgang is voor een belangrijk deel vastgelegd in de hervormingsplannen voor het hoger onderwijs in de postcommunistische tijd. Deze plannen zijn samen te vatten in de volgende steekwoorden: ontideologisering, decentralisering en grotere autonomie voor de onderwijsinstellingen. Onder Poetin is daar modernisering bijgekomen. Zo moet Rusland volgens de hervormingsstrategie van het Poetin-bewind voor het hoger onderwijs veranderen van een industriële samenleving in een

informatiemaatschappij. Verder wordt van ouders en studenten expliciet gevraagd dat zij eigen geld in een hogere onderwijsopleiding stoppen, hetgeen dus ruimschoots gebeurt de afgelopen jaren. Internationalisering is een laatste te noemen doelstelling, die moet meehelpen aan het bereiken van de binnenlandse doelstelling van modernisering, maar ook de Russische markt van onderwijsdiensten moet openen voor buitenlandse studenten.

Ik ga na vermelding van bovengenoemde informatie door met de volgende stelling over het Russische hoger onderwijs: de kwalitatieve vooruitgang blijft vooralsnog ver achter bij de kwantitatieve groei. (Er zijn ook kenners van het Russische hoger onderwijs die beweren dat de kwaliteit ervan de laatste jaren is gedaald). Voor ondersteuning van de stelling zijn een reeks van gegevens en ontwikkelingen aan te brengen. Ik noem een rijtje:

- 1 De overheidsuitgaven voor het onderwijs en het hoger onderwijs zijn als aandeel in het bbp van Rusland nog altijd niet hoog. Gezien de groei van de sector is er volgens veel Russische onderwijsdeskundigen nog altijd sprake van ‘onderfinanciering’.
- 2 Volgens de rating van universiteiten in de wereld van *The Times Higher Education Supplement* staan er maar twee Russische universiteiten bij de eerste 500, namelijk de Moskouse Staatsuniversiteit op 93 en de Staatsuniversiteit van Sint Petersburg op 164. Bovendien zakten ze de laatste jaren op deze lijst.
- 3 Volgens een tevredenheidsbarometer, uitgevoerd door het Levada Centrum, zijn de Russen niet erg tevreden met het hoger onderwijs in hun land. In 2006 zei 45% niet tevreden te zijn, 25% wel, 22% noch tevreden noch ontevreden en 8% had geen mening. Niettemin hebben de Russen het idee dat het hoger onderwijs in West-Europa slechter is. Volgens hetzelfde onderzoeksbureau denkt 37% dat het hoger onderwijs in Rusland beter is dan in West-Europa, 24% denkt even goed, 14% denkt slechter en 25% zegt dit niet te weten. Dit antwoord moet geweten worden aan anti-westerse sentimenten en de eilandmentaliteit van de Russen, die dikwijls gepaard gaat met een te hoogmoedige visie op Ruslands plaats in de wereld en af en toe misplaatste borstklopperij (vgl. Potjomkin-dorpen).
- 4 In het Russische hoger onderwijs komt omvangrijke corruptie voor. Ouders en studenten betalen steekpenningen voor toelating op (prestigieuze) instellingen, tentamenbriefjes en diploma's. Er zijn valse diploma's te koop: zo kost een vals diploma gemiddeld 26.000 roebel (ongeveer 700 euro) en een vals rood diploma (cum laude) 42.000 roebel. 2005 was naar verluidt een topjaar qua corruptie. Jaarlijks gaat het om een bedrag van ongeveer 20 miljard roebel (600 miljoen euro). Deze omvangrijke corruptie ondermijnt de geloofwaardigheid van Russische universitaire diploma's. Bovengenoemd opinieonderzoek vroeg de Russen

wat de belangrijkste voorwaarden zijn om tot een hoger onderwijsinstelling toegelaten te worden. 69% antwoordde 'geld', 13% 'contacten', ook 13% 'kennis' en 5% wist het niet.

- 5 Door de grote populariteit en aandacht voor hoger onderwijs vindt er diploma-inflatie plaats, alsmede verdringing op de arbeidsmarkt naar beneden. Het middelbaar onderwijs is het slachtoffer van deze trend.
- 6 Het docentencorps is sterk vergrijsd, conservatief (anti hervormingen) en overbelast. Terwijl er in het Westen gemiddeld 37 studenten per docent zijn, is deze verhouding in Rusland de laatste jaren gegroeid tot 100 tot 125 studenten per docent. Anders dan in het Westen is er nauwelijks een relatie tussen hoger onderwijs en wetenschappelijk onderzoek. Fundamenteel onderzoek wordt verricht in de Russische Academie van Wetenschappen. Voor universitaire docenten in Rusland is wetenschappelijk onderzoek een 'hobby' voor de avonduren.
- 7 Er is een slechte aansluiting tussen hoger onderwijs en arbeidsmarkt. Het hoger onderwijs is te aanbodgericht en houdt te weinig rekening met de vraag uit de arbeidsmarkt. Russische werkgevers gaan er a-priori van uit dat ze afgestudeerden moeten bijscholen binnen hun bedrijven.
- 8 De internationalisering verloopt stroef. Een belangrijke reden is de geringe kennis van vreemde talen, waardoor buitenlandse docenten en studenten weinig in Rusland te zoeken hebben als ze geen Russisch kennen en Russische docenten en studenten in het buitenland ook moeite ondervinden om mee te draaien. Buitenlandse studenten in Rusland, van wie er 82.000 zijn momenteel, klagen dat het onderwijs te theoretisch en te weinig praktijkgericht is. Verder noemen ze de taalproblemen, visumproblemen en de toenemende vreemdelingenhaat als de belangrijkste hindernissen om in Rusland een hogere opleiding te volgen. Andersom studeren momenteel ongeveer 45.000 Russische studenten in het buitenland, van wie 60% in Engeland. Echt veel zijn dat er niet, namelijk 4,5 promille van het aantal in het buitenland studerende studenten ter wereld.

Kortom, met uitzondering van de ontideologisering is er van de hervormingsdoelen in het Russische hoger onderwijs nog niet veel terecht gekomen. Wel heeft het land zich inmiddels - sinds 2003 - aangesloten bij het Bologna-proces om de modernisering van het Russische hoger onderwijs te versnellen. Naast internationale uitwisseling heeft dit geleid tot besluiten als de geleidelijke invoering van de BAMA-structuur en van het accepteren van de resultaten van de landelijke eindexamens als toelatingsbewijs voor hoger onderwijsinstellingen.

In het Russische hoger onderwijs bestaat er nog veel verzet tegen de hervormingen. Zo zou Bologna leiden tot kwaliteitsverlies en eenvormigheid.

Deze kritiek wordt vaak samengevat met de uitspraak dat er ‘Amerikaanse toestanden’ dreigen in het Russische hoger onderwijs. Laten we deze kritiek eens nader beschouwen: per 10.000 inwoners zijn er in Rusland en Amerika ongeveer evenveel studenten, namelijk zo’n 420. Het bruto binnenlands product per hoofd van de bevolking is in Amerika echter 3,5 keer zo hoog dan in Rusland. Ik zou dus tegen de Russen willen zeggen: wat meer Amerikaanse toestanden in het hoger onderwijs zou geen kwaad kunnen.

Wat kan - volgens mij - een algemene conclusie zijn over de stand van zaken in het Russische hoger onderwijs? De theoretische en bestuurlijke basis voor hervormingen en modernisering in het Russische hoger onderwijs is wel gelegd, maar inhoudelijk moeten ze nog beginnen. De vorm is er, maar de inhoud nog niet.

Wellicht zult u na bovenstaande vragen: heeft Nederlands-Russische samenwerking op het gebied van hoger onderwijs wel zin? Mijn antwoord is: zeker wel! En wel om de volgende redenen:

- Op het politieke bestuursniveau heeft de samenwerking – samen met multilaterale samenwerkingsovereenkomsten waarin Nederland betrokken was en is – bijgedragen aan het uitwerken van de door mij in mijn conclusie gesignaleerde theoretische en bestuurlijke basis voor de hervorming en modernisering van het Russisch hoger onderwijs.
- De kritiek op het Russische onderwijs is dat het te theoretisch en te weinig praktijkgericht is, terwijl het Nederlandse onderwijsstelsel vaak wordt verweten dat het wel vaardigheden maar weinig exacte kennis aanleert. Om in beide landen een beter evenwicht te vinden tussen feitenkennis en vaardigheden (indien dat gewenst wordt), kan men van elkaars successen en problemen leren. Voor de Russische kant zal dat moeilijker zijn: die moet echt iets nieuws aanleren, terwijl Nederland (deels) terug moet keren naar vroegere omstandigheden.
- In zijn algemeen ben ik altijd een groot voorstander geweest van meer kleinschalige en persoonlijke uitwisselingen op sociaal, cultureel en onderwijsgebied tussen Rusland en Nederland naast de samenwerkingprogramma’s op beleidsniveau. Ik denk dat zulke kleinschalige en persoonlijke contacten meehelpen aan beter wederzijds begrip en aan een beter inzicht in de eigen zwakke en sterke punten: door zulke zogenoemde crossculturele contacten leer je beter je eigen situatie te beoordelen en zo nodig te verbeteren – en dat geldt in dit geval natuurlijk wederzijds tussen Russen en Nederlanders. Zo helpen ze de Russen in de hervorming, modernisering en internationalisering van hun land. Daarnaast denk ik dat Nederlandse studenten die om andere redenen dan om Russisch te leren in Rusland gaan studeren, vooral naar Rusland

moeten komen om levenservaring op te doen en hun horizon te verbreden. Directe concrete winst weet ik hiervan niet te noemen, maar zulke contacten zijn functioneel voor de toekomstige relaties met een belangrijk land als Rusland, de openheid van de Nederlandse samenleving en het beoordelen – in de praktijk vaak relativeren - van onze binnenlandse besognes.